بسم الله الرحمن الرحيم

In the name of Allah, the compassionate, the merciful

به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه	:	صادقی، هادی، ۱۳۴۱ - - Sadiqi, Hadi , 1962
عنوان قراردادی	:	درآمدی بر کلام جدید. ترکی
عنوان و نام پدیدآور	:	MODERN KƏLAM[Book]/ Müəllif Hadi Sadiqi; Çevirən Xəyal Tofiqoğlu.
مشخصات نشر	:	Qum: Al-Mustafa International Publication and Translation Center, 2022= 1400.
مشخصات ظاهری	:	۳۵۶ص.
شابک	:	978-600-429-982-4
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	ترکی آذربایجانی.
موضوع	:	کلام
موضوع	:	Islamic theology*
شناسه افزوده	:	توفیق اوغلو، خیال، مترجم
شناسه افزوده	:	Tofiqoğlu, Xəyal
شناسه افزوده	:	جامعة المصطفی(ص) العالمیة. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی(ص)
شناسه افزوده	:	Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره	:	BP۲۰۳/ص۲د۴۰۴۹۵ ۱۴۰۰
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۷۵۵۶۴۰

مرجع تولید: مجتمع آموزش عالی حکمت و مطالعات ادیان

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

این کتاب با دستور ریاست محترم المصطفیﷺ و مدیر انتشارات در اسفند ماه ۱۴۰۰ به چاپ رسید (فرآیند**)

BA0528

MODERN KƏLAM

Müəllif: Hadi Sadiqi

Çevirən: Xəyal Tofiqoğlu

Year of publication(second Print): 1443 AH/ 1400 Sh/ 2022 m

Publisher: Qum, Al-Mustafa International Publication and Translation Center

Printing: chapkhaneh dijital almostafa’s

Print-run: 500

/ **مترجم:** خیال ولی‌اف **درآمدی بر کلام جدید**

مؤلف: هادی صادقی

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیﷺ

Distribution Centers

➢ Al-Mustafa Translation and Publication Center, 18th alley corner, Western Mu’allim St., Qom, Iran
Tel: +98 25 37836134
Fax: (Ex.105) 025 37839305

➢ Al-Mustafa Translation and Publication Center, Sālāriya Three Ways, Mohammad Amin Boulevard, Qom, Iran
Tel: +98 25 32133106

pub_almustafa pub-almustafa.ir miup@pub.miu.ac.ir

Thanks are due to those who assisted us in making this work available

Publication manager: Mustafa Noubakht

Production manager: Jafar Qasimi Abhari

Technical supervisor: Sayyid Muhammad Reza Jafari

Printing and publication supervisor: Ayyub Jamali

Graphic supervisor: Masud Mahdavi

All rights reserved

Given the high costs of printing and publication and the problems that it involves, no natural or legal person is allowed to reproduce, distribute, or transmit any part of this publication in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic and mechanical methods or publishing in the cyber-space. A subsequent violation by any private or legal entity will result in legal action.

Al-Mustafa International
Translation and Publication Center

MODERN KƏLAM

Müəllif
Dr. Hadi Sadiqi

Çevirən
Xəyal Tofiqoğlu

Publisher's Forword

To begin and execute a research is like walking in the path of development and evolvement. When the seeds of the "questions" are planted, in the soil of the mind of the researcher, this phase initiates, and its end is culminated when the result and the outcome of knowledge and wisdom is gained.

Evidently, this end is a new chapter in itself, for growth, and announces beforehand this good news to humans. For the result of all those mental efforts will not only bring the blooming and flowering of talent and all kinds of Blessings to humans, but it also makes the mind of the researcher to ponder and shape new, more questions.

This will produce a great collection of growing plants and flowers for the seeking mind… Those "questions" are in fact, the seeds, which according to the necessities of Time and the strength of the researchers will grow and bloom by themselves. They will make Culture and Civilization to move forward.

In like manner, the increasing rate of transferring oneself from one place to another place and the decrease of the distances will make those seeds travel miles and miles, to faraway places, in order to install them inside the curious mind of other seekers. This will bring an amazing diversity and a novelty for another civilization…

It is true then, that the presence of knowledge and a good, capable management will help this project to develop itself and one has to admit indeed, that it has always played an important role…

Al-Mustafa International Publication and Translation Center, because of its global mission, and its special position among the Religious Schools and the colorful human diversity that it has developed inside itself, sees it as a moral duty to procure all the appropriate conditions for any research works, and takes its role in this matter, most seriously. To procure all kinds of necessary grounds, with an excellent management of all the existing possibilities and talents, and to care and protect all its researchers in religious fields; these are the most crucial responsibilities of the Department of Research in this International center.

We dearly hope that by being attentive to all these autonomous scientific movements, and by fortifying all the existing motives, we shall be able to witness the blooming of the Religious Culture in every part of this wide world!

Al-Mustafa International
Publication and Translation Center

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ **13**

1. GİRİŞ **17**
Kəlam, İlahİyyat, fəlsəfə 17
Kəlam elmİnİn tərİfİ 18
Fəlsəfə 19
Fəlsəfənİn metodu və hədəfİ 20
Dİn fəlsəfəsİ 20
Yenİ kəlam elmİ 21
Dİn fəlsəfəsİ və yenİ kəlam elmİ 22
Kəlam elmİnİn metodu 23
Xülasə 24
Suallar: 24

I BÖLÜM: DİNİ EPİSTEMOLOGİYA

2. AĞIL VƏ İMAN **27**
Dİnİn tərİfİ 28
İmanın tərİfİ 28
Ağlın tərİfİ və funksİyaları 30
İfrat fİdeİzm 32
İmanın XÜSUSİYYƏTLƏRİ 33
İfrat fİdeİzmİn problemlərİ 35
Mötədİl fİdeİzm 37
Mötədİl fİdeİzmİn problemlərİ 39
İfrat rasİonalİzm 40
İfrat rasİonalİzmİn problemlərİ 41
Mötədİl rasİonalİzm 42
Xülasə 49
Suallar: 52

3. RASİONAL MÜQƏDDƏSLİK **53**
Rasİonallığın mənaları 53

Müqəddəslİyİn mənaları 54
Müqəddəs VARLIĞIN səcİyyələrİ 58
Müqəddəslİk qazanmağın gedİşatı 58
Dİnİ bİlİklərİn rasİonallığı 59
İmanın növlərİ 60
Dİnİ bİlİklərİn müqəddəslİyİ 60
Tədqİq, təqlİd, təqdİs 62
Müqəddəs və QEYRİ-müqəddəs bİlİyİn fərqİ 63
Həyatın bütün sahələrİndə təqlİd 63
Xülasə: 66
Suallar: 67

4. DİNİ MÜDDƏALAR: MƏNALI, YOXSA MƏNASIZ? 69
Mənanın verİfİkasİyası prİnsİpİ 69
Mənanın verİfİkasiyası (doğrulanma) prİnsİpİ 70
Mənanın falsİfİkasİyası prİnsİpİ 70
Reallığı əks etdİrən hökmlər 71
Eksperİmental müddəalar 73
Dİnİ müddəalar 74
Təcrübəsİ mümkün dİnİ müddəalardan nümunəLƏR 75
Xülasə: 78
Suallar: 79

5. ŞƏRİƏT: SAMİT, YOXSA NATİQ? 81
Dİn və təbİət 81
Məna dəyİşkənlİyİ 82
Dİl və sazİş 82
Mənanın kəşf və İxtİrası 83
Tanrının kəlamı, insanın sözü 84
Mənanın vahİdlİyİ və batİnİ 86
Xülasə: 87
Suallar: 88

II BÖLÜM: İNSAN VƏ TANRI

6. DİN İNSAN ÜÇÜNDÜR, YOXSA İNSAN DİN ÜÇÜN? 91
Müasİr İnsanın düşüncədən üstünlüyü 91
Dİnİn hədəfİ 92
İnsanIN maraqları 93
1. Dürüstlük tələbi (haqsevərlik) 93
2. Mənafeyi (tədbirli) düşünmə 94
Xülasə: 97
Suallar: 98

7. TƏKLİF: ZƏHMƏT, YOXSA RƏHMƏT 99
Modernİstlərİn tanrısı 99
Tanrının orİjİnal təsvİrlərİ 100
Ümumi dindarlıq 100
Aqilanə dindarlıq 100

Aşiqanə dindarlıq ... 101
Dindarlıq növlərinin özəllikləri ... 103
Xülasə ... 105
Suallar: ... 106

8. ZƏNGİN VƏ EHTİYACLI ... 107
Allahın varlığına daİr sübut növü ... 107
Allahın varlığını İsbatlayan dəlİllər ... 108
Zərurət və imkan dəlİlİ ... 109
1. Varlıq aləminin reallığı ... 110
2. Zərurət, imkan, ehtiyaclı və zəngin ... 110
3. Səbəbiyyət prinsipi ... 111
4. Özünüyaratma mümkünsüzlüyü, dairə və səbəblər sonsuzluğu ... 112
5. Zərurət və imkan dəlilinin izahı ... 113
Xülasə ... 115
Suallar: ... 116

9. TANRI VƏ DİNİ TƏCRÜBƏLƏR ... 117
Dİnİ təcrübə nədİr? ... 118
Dİnİ təcrübə və İrfanİ təcrübə ... 119
Dİnİ təcrübə və dİnİ bəsİrət ... 120
Dİnİ təcrübə və qeyrİ-adİ İşlər ... 120
1. Dini təcrübələrin hissi və emosional olması ... 122
2. Dini təcrübə ilə hissi təcrübənin eyniliyi ... 126
2.1. Kəsişmə nöqtələri ... 126
2.2. Fərqlər ... 127
2.3. Vahid quruluş ... 128
3. Dini təcrübələri fövqəltəbii saymaq ... 131
4. Dini təcrübələrin fövqəltəbii olması ... 132
Dİnİ təcrübə və tanrının varlığının İsbatı ... 134
1. Dini təcrübələrin duyğu mənşəli olması və Tanrının varlığının isbatı ... 134
2. Dini təcrübələrin hissi təcrübə olması və tanrının varlığının isbatı ... 134
3. Dini təcrübələri fövqəltəbii saymaq və tanrının varlığının isbatı ... 134
4. Dini təcrübələrin fövqəltəbii olması və tanrının varlığının isbatı ... 135
Xülasə: ... 136
Suallar: ... 139

10. SİFƏTLƏR, YOXSA ZAT? ... 141
Adın mənası ... 142
Real və eksperİmental sofİstİka ... 145
Sİfətlər və zat ... 145
Pərəstİş və sİfətlər ... 146
Dİnİ müddəaların İnformatİv və emosİonal funksİyası ... 146
Xülasə: ... 148
Suallar: ... 149

11. MÜTLƏQ QÜDRƏT VƏ ŞƏR ... 151
Şərİn varlığı və xeyİrxah (adİl), qüdrətlİ Tanrının varlığına etİqad ... 151
Şər məsələsİnə daİr cavablar ... 153

Şər məsələsİnİ təşkİl edən müddəalar 154
Məntİqİ zİddİyyətlərİ həyata keçİrmək İmkanı 159
Xülasə: 161
Suallar: 162

III BÖLÜM: DİN, PEYĞƏMBƏRLİK, ƏXLAQ

12. PEYĞƏMBƏRLİK 165
Peyğəmbər kİmdİr? 166
Allahın seçdİklərİ, yoxsa İslahedİcİ arİflər 169
1. İslahedici arifler 169
2. Allahın seçdikləri 172
Seçİlmİş arİflər 175
1. Ağılın kafiliyi 175
2. Ehtiyacları bilmək 176
3. Dinə yönəlmə 178
4. Əməli yaradıcılıq 180
5. Hərəkət aşağıdan yuxarıdır, ya əksinə? 181
6. Şəxsi kifayətlənmə, yoxsa toplumu hidayət? 182
7. İnsanın məqsədi, yoxsa Allahın hədəfi? 183
8. Dünya hədəfi, yoxsa axirət? 183
9. Fərdi və ictimai hidayət 183
10. Peyğəmbərlərlə ariflərin uzlaşması 185
11. Varlıq, hikmət və Allahın xeyirxahlığı 187
Xülasə: 189
Suallar: 191

13. PEYĞƏMBƏRLİYİN SONU 193
Ağıl və xatəmİyyət 193
Xatəmİyyət və modernİzm 194
İnstİnktİn sonu və ağlın başlanğıcı 195
Təfsİrsİz təcrübə 200
Dİnİn mükəmməlLİyİ və ölməzlİyİ 204
1. Təhrif 204
2. Nöqsan 205
3. Ehtiyacların dəyişməsi 207
4. Təfsir və təbliğə ehtiyac 209
Xülasə: 212
Suallar: 213

14. VƏHY VƏ DİNİ TƏCRÜBƏ 215
Vəhy nədİr? 215
MATERİALİST VƏ MADDİ görüş 216
Vəhy və dİnİ təcrübələrə təktərəflİ baxış 217
Vəhyİn dİnİ təcrübədən üstünlüyü 219
1. Dövrün mədəniyyətindən vəhyin təsirlənməməsi 219
2. Vəhyin müfəssəl və şəffaf olması 220
3. Vəhyin qənaətbəxşliyi 220

4. Vəhyin qanunvericiliyi 221
5. Bəşərin vəhyə müdaxilə etməməsi 221
6. Peyğəmbərin digər kəlamları ilə vəhyin fərqi 222
7. Keçmiş və gələcəkdəkilərdən xəbər vermək 222
8. Uyuşmazlıq və ziddiyyətin yoxluğu 223
Xülasə: 224
Suallar: 225

15. DİN VƏ ƏXLAQ 227
Dİnİn mənası 227
“Əxlaq” və “əxlaqİ”nİn mənaları 228
BU bəhsİn dİnİ və sekulyar əxlaqdan fərqİ 229
Dİnİn hədəflərİ 230
Əxlaqın hədəflərİ 230
Dİn və əxlaq hədəflərİnİn müqayİsəsİ 231
Dİn və əxlaq münasİbətlərİ 232
Dİnİn əxlaqdan aslılıqları 232
Əxlaqın dİndən aslılıqları 234
1. Əxlaqın ehtiyacları 234
2. Əxlaqın dinə bağlılıq formaları 235
3. Əxlaqın dindən ontoloji asılılığı 236
4. İlahi fərmanın linqvistik nəzəriyyəsi 237
5. İlahi fərmanın kauzal nəzəriyyəsi 238
.٦ Zati, əqli, ilahi və şəri yaxşılıq və pislik 238
7. Din – əxlaqa lazım məlumatların təminatçısı kimi 240
8. Din – əxlaqa yönəlmələrin faktoru kimi 240
9. Din – əxlaq icrasının zəmanətçisi kimi 240
10. Din və əxlaqi görüş 242
Xülasə: 243
Suallar: 245

16. DİNİ ƏXLAQ, YOXSA SEKULYAR ƏXLAQ? 247
Dİnİ əxlaqın təklİfmərkəzlİlİyİ 247
Dİnİ əxlaqın məqsədəuyğunluğu 248
Dİnİ əxlaq və yadlaşma 248
dİnamİk dünyada dİnİ əxlaq 250
Dİnlərİn çoxluğu və əxlaqın destruktİvlİyİ 250
Dİnİ əxlaqda dİndar və qeyrİ-dindar bölgüsü 251
Dİnİ əxlaqda metafİzİk NƏSNƏLƏRƏ əsaslanma 253
Dİnİ əxlaqDAN YAYINMAĞIN SƏBƏBLƏRİ 254
Xülasə: 257
Suallar: 259

17. MƏBƏD HÜDUDLARINDA DİN! 261
Bu bəhsİn dİnİn hüdudları bəhsİ İlə fərqİ 261
Dİnİ əməllərİn mİqyası 262
Çağdaş əsr və dİndarlığın məhdudlaşdırılması 262

Modern dünya və İnsanın başqalaşmaSI ... 262
Dİnsİz İnsanın böhranları ... 263
DİnçĪ İnsanın nəzərİndə həqİqətİn yeganəlİyİ ... 264
KaİnatIn dİnİ təsvİrİ ... 265
Dünyəvİ və mənəvİ sahələrİn yaxınlaşmasının müsbət nətİcələrİ ... 265
Doqmatİzm və quru müqəddəslİk təhlükəsİ ... 265
İbadət xarakterlİ əməlİn ümumİlİyİ ... 266
Xülasə: ... 268
Suallar: ... 269

18. DİN DÜNYƏVİLƏŞİB, YOXSA DÜNYA DİNİLƏŞİB? ... 271
Zaman ruhunun qeyrİ-dİnİ olması ... 271
İnstrumental dİn ... 273
Emosİonal və ya xüsusİ dİn ... 273
Mədənİ dİn ... 274
Samİt dİn ... 275
Orİjİnal dİn ... 275
Xülasə ... 280
Suallar: ... 281

19. DİN VƏ NATURALİZM ... 283
Dİn sosİologİyası ... 284
Dİn psixologİyası ... 285
Xülasə ... 287
Suallar: ... 288

20. EKSKLÜZİVİZM (inhisarçı baxış) ... 289
Eksklüzİvİzm və zorakılıq ... 290
Eksklüzİvİstlərİn İddİası ... 291
Eksklüzİvİstlərİn arqumentlərİ ... 291
1. Mərifət və iman ... 291
2. Feyz və hidayət ... 292
Eksklüzİvİzm, zülm və ağlasığmazlıq ... 293
Xülasə: ... 296
Suallar: ... 297

21. İNKLUSİVİZM (qlobal baxış) ... 299
İnklusİvİzmİn müxtəlİf modellərİ ... 299
1. Əfv amili ... 299
2. Həqiqətlər amili ... 300
3. Kəffarə amili ... 300
4. Həqiqətdən nisbi faydalanma ... 300
Dİnİ dəvətİn səmərəlİ olması ... 301
Dİnlər arasında seçİm ... 302
Xülasə: ... 305
Suallar: ... 306

22. PLÜRALİZM (çoxfikirlilik) ... 307
Plüralİzm nədİr? ... 307

Hİk – dİnİ plüralİzmİn banİsİ ... 308
Kaİnat, İdrak, dİl ... 309
Plüralİstlərİn arqumentlərİ ... 310
Plüralİzmİn tənqİdİ ... 311
1. Təfsir və təcrübə ... 311
2. Tanrının hidayəti və insanların hidayət olması ... 316
3. Müqəddəs mətnlərin anlaşılma müxtəlifliyi ... 317
Xülasə: ... 319
Suallar: ... 320

IV BÖLÜM: İMAMƏT VƏ RƏHBƏRLİK

23. İMAMƏT VƏ VİLAYƏT ... 323
İmamətİn mənası ... 323
Vİlayətİn təsnİfatı ... 325
1. Həqiqi vilayət ... 326
2. Mötəbər vilayət ... 327
2.1. Qanunvericilik (təşrii) vilayəti ... 328
2.2 Təfsir vilayəti ... 328
2.3. İctimai vilayət ... 332
İmamət məsələsİndə şİə və əhlİ-sünnənİn İxtİlafı ... 333
Xülasə: ... 335
Suallar: ... 336

24. VİLAYƏTİ-FƏQİH VƏ RƏHBƏRLİK ... 337
İctİhad ... 337
Rəhbərlİk ... 338
Rəhbərİn şərtlərİ ... 338
1. Dinşünaslıq ... 339
2. İdarəçilik bacarığı ... 339
3. Zamanı tanıma ... 339
4. Ədalət ... 339
Fəqİhİn mütləq vİlayətİnə daİr sual və şübhələr ... 340
1. Legitimlik ... 340
2. Legitimlikdə xalqın rolu ... 340
3. Fəqihin vilayəti, yoxsa vəkaləti? ... 342
4. Qanunda vilayət, yoxda qanuna vilayət ... 343
5. Mütləq vilayət və mütləq hakimiyyət ... 344
6. Quruluşun islahı, yoxsa fərdin islahı ... 345
7. Daimi, yoxsa müvəqqəti rəhbərlik ... 345
8. Rəhbərlik və ekspertlərin qanunilikdən salınması ... 346
Xülasə: ... 349
Suallar: ... 350

MƏNBƏLƏR ... 351
Ərəb və farsca mənbələr: ... 351
İngiliscə mənbələr: ... 355

ÖN SÖZ

Kəlam elmi, xüsusilə kəlam elminin yeni mövzuları ən vacib elmi bəhslərdəndir.

"Çağdaş kəlam" və ya "modern kəlam" mövzuları üzrə yazılan hər bir əsər, aparılan hər bir araşdırma fərqli motivlərdən qaynaqlanan bir sıra çətinliklərlə qarşı-qarşıyadır. Olduqca həssaslıqla yanaşılmalı olan bu çətinlikləri aşağıdakı kimi klassifikasiya edə bilərik:

a) Sualların və tədqiqat sahələrinin yeniliyi və bunun qarşılığında əsaslı və adekvat cavabların çatışmazlığı;

b) "Modern kəlam" mövzularının ortaya çıxması, lokal mədəniyyətin orada bəhs olunan bir sıra konsept, anlayış, ifadə və terminlərlə tanışlığının olmaması;

c) Mövzuların çoxunun yeni fəlsəfi prinsiplərə əsaslanması;

d) Müasir dönəmin tələblərinə uyğun yeni suallar və onların müqabilində verilən cavablarda aqnostik və ateistik tendensiyaların üstünlüyü.

e) Kəlam elminin bir neçə əsrlik böhranından dolayı bu elmdə müasir və orijinal qaynaqların çatışmazlığı.

Yuxarıda qeyd edilən problemləri və cəmiyyətin, xüsusən də, gənclərin tələblərini nəzərə alaraq, kitabda aşağıdakı nüanslara riayət edilməyə çalışılmışdır:

1. Bəhs və tədqiq edilən mövzular ya bu ixtisas üzrə yetişən elmi işçilərin qaçılmaz tələblərinin bir hissəsi, ya da cəmiyyəti maraqlandıran suallardan bəziləridir. Sırf akademik mövzulara toxunmaqdan çəkinilmişdir.

2. Mövzuları bəyan edərkən onların emosional, etik və pedaqoji

aspektlərinə diqqət yetirilmiş, riyazi, quru elmi metodda tərtibindən qaçınılmışdır. Məzmunla yanaşı, formanın harmonikliyinə və yorucu olmamasına da mümkün qədər yer ayırmağa çalışılmışdır.

3. Çağdaş ilahiyyat və müasir fəlsəfə haqqında məlumatı olanlar bilirlər ki, bir çox hallarda, teoloq və filosoflar öz düşüncə sisteminlərinin isbatından çox, o düşüncə sistemi barəsində təsvir və tərifə xüsusi əhəmiyyət verirlər. Təbii ki, bu, bir düşüncə sistemini düzgün təsvir etmənin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərən amildir. Amma bununla belə, hər hansı bir düşüncə sisteminin məqbul sayılmasında, nəzəriyyəçinin dəlillərinin əsas götürülməsi danılmaz faktdır. Buna görə də, kitabda hər iki yönə – istər təsvir, istərsə də sübut istiqamətinə xüsusi önəm verilmişdir. Mövzuların bir hissəsi dini maarifi gözəl, anlaşılan, estetik, müasir oxucunun tələblərinə uyğun və s. təsvir etməyə, digər hissəsi isə onların əqli (rasional) əsaslandırılması, eləcə də qeyri-dini və ya müəllifin etibarsız hesab etdiyi nəzəriyyələrin təndiq və tədqiqinə həsr edilmişdir. Heç bir mövzuda obyektivlikdən kənar davranılmamış, müvafiq və müxalif dəlillər nəzərə alınmışdır.

4. Günümüzdə kəlam elmi insan həyatının bir çox sahələri ilə sıx əlaqəlidir. Bu üzdən, təbii olaraq bu elm sahəsinin yeni mövzuları da çağdaş insan həyatının bir çox istiqamətlərini özündə ehtiva etməkdədir. Qarşınızdakı kitab bəzi təhsil mərkəzlərinin tələblərinə uyğun təlif edilmişdir və kitabın az həcmli olması tələbini də nəzərə alsaq, müəllif üçün kəlam elminin ayrı-ayrı mövzuları arasından seçim etməkdən başqa bir yol qalmamışdır. Odur ki, burada bir çox mühüm məsələlərə göz yumularaq, daha əhəmiyyətli, yaxud da daha çox sual doğuran mövzulara yer ayrılmışdır.

5. Kitab tələbələr, gənclər, mədəniyyətsevər və mütaliəçi insanlar üçün tərtib edilib. Mövzuların tam və aydın çatdırılmasına səy göstərilmişdir. Hər halda, dərslik xarakterli kitablar müəllim tədrisi ilə daha anlaşılandır. Kitabın həcmini nəzərə alaraq, mövzuların şərhi qismən məhdudlaşdırılmışdır.

6. Kitabda yer alan mövzuların "elmi yükü" bir-birindən fərqlidir. Bəhsin növünə görə bəzi mövzular mürəkkəbdir. Epistemoloji və fəlsəfi məsələləri qeyd etməyin qaçınılmazlığından dolayı, "***Ağıl və iman***", "***Allah və dini təcrübə***", "***Şər və sonsuz qüdrət***", ***"Sifətlər, yoxsa zat?"*** kimi fəsillər digər fəsillərlə müqayisədə daha mürəkkəbdir.

7. Bu zəmində orijinal qaynaqların azlığı, belə mövzuların yeniliyi və kitab müəllifinin özünün elmi qabiliyyəti, sözsüz ki, kitabda müəyyən

qüsurlara səbəb olmuşdur. Allahın izni ilə, bu qüsurlar kitabı layiqincə tədris edən möhtərəm nəzər sahiblərinin, müəllimlərin faydalı irad və tənqidlərindən sonra növbəti nəşrlərdə aradan qaldırılacaq.

8. ***"Din və əxlaq"*** və ***"Dini və sekulyar əxlaq"*** fəsilləri "Qəbəsat" jurnalında, ***"Naturalizm"*** fəslindən ***"Plüralizm"*** fəslinədək olan mövzular isə "Plüralizm: din, həqiqət, çoxluq" kitabında çap edilmişdir. Nəşriyyatdan icazə almaq və dəyişiklik etmək şərti ilə həmin fəsillərdən kitabda istifadə edilmişdir.

Sonda mənə sonsuz lütfündən dolayı Allaha şükür edir, bu əsərin ərsəyə gəlməsində yardımçı olan bütün əzizlərə, xüsusilə əziz qardaşım höccətül-İslam vəl-müslimin Məhəmməd Hadi Şəhaba, xülasə və sualların önəmli hissəsini hazırladığından ötrü minnətdarlığımı bildirirəm.

Dr. Hadi Sadiqi
Mart, 2003